

หมอลำ : พื้นที่แห่งตัวตนคนข้ามเพศอีสาน

Moh lam : Isan Transgender Identity Society

ชนิษฐ ม้าทอง¹, ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ¹

Chanintron Mathong¹, Piyaluk Potiwan¹

บทคัดย่อ

คณะหมอลำนั้นนับได้ว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทย โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สามารถสะท้อนให้เห็นได้ถึงความเป็นส่วนตัวของคนข้ามเพศ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมความงามทางเรือนร่าง การพบปะสังสรรค์ พูดคุย หรือแม้แต่การสร้าง เครือข่ายของคนข้ามเพศ แต่เหนือสิ่งอื่นใดความหมายที่แอบแฝงอยู่ในพื้นที่ที่หมอลำนั้นทำให้สามารถรับรู้ได้ถึงการสร้างตัวตนของคนข้ามเพศ ซึ่งผู้เขียนได้พยายามสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างตัวตนของคนข้ามเพศนั้นมีความเหมือนและความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่ซึ่งขึ้นอยู่กับความหมายและเวลาของพื้นที่ในขณะนั้น โดยผู้เขียนได้ใช้วิธีการของการกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือสำคัญคือ แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต ซึ่งผู้เขียนได้ใช้เทคนิคของการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยในบทความนี้ผู้เขียนได้ทำความเข้าใจถึงความหมายของเวทีหมอลำที่มีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันตามจุดประสงค์ของการตั้งคณะหมอลำ และรูปแบบของสมาชิกในคณะหมอลำ ซึ่งคนข้ามเพศที่นั่นต่างก็เข้าไปทำกิจกรรมบนพื้นที่แห่งนี้ตามวัตถุประสงค์ และความรู้ความสามารถที่หลากหลายต่างกัน อีกทั้งเวทีหมอลำนี้เปรียบเสมือนสถานที่พิเศษสำหรับคนข้ามเพศที่ไม่เปิดเผยตัวตนในสังคม มีแต่คนข้ามเพศด้วยกันเท่านั้นที่รู้ว่าเวทีหมอลำนี้ได้ให้โอกาสทางสังคม และยังเป็นพื้นที่ของการเปลี่ยนแปลงตัวตนอีกพื้นที่หนึ่งที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้เวทีหมอลำจึงเป็นเหมือนพื้นที่ของการปะทะกันของตัวตนคนข้ามเพศในหลาย ๆ แบบ ตัวตนคนข้ามเพศถูกก่อกำเนิดและหล่อหลอมด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ดังนั้นพื้นที่ของเวทีหมอลำจึงเป็นรูปแบบของการใช้ชีวิตแบบหนึ่งที่มีความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่แห่งการแสดงออกซึ่งตัวตนของคนข้ามเพศทั้งในรูปแบบของผู้กระทำการ และถูกกระทำการได้ในเวลาเดียวกัน

คำสำคัญ : คนข้ามเพศ, อัตลักษณ์, พื้นที่ทางสังคม

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์, วิทยาลัยกฎหมายและการปกครอง, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

¹ Lecturer, Political Science, College of Law and Government, Rajabhat Mahasarakham University

Abstract

Moh Lam is an societal environmental of culture that occurs generally in Thai society, especially in the Northeast or Isan Area that is reflected in the privacy of transgender aspects. Whether it's beauty and body association or even a talk and social network construction. But above all the hidden meaning in the Moh Lam space was able to recognize the creation of transgender identity. The authors have tried to reflect concepts of transgender identity and its relation to each situation depending on the meaning of the locale. The author has used methods of qualitative research process. The main instrument is a structured interview and observation using techniques of in-depth interviews. In this article the author has emphasized the meaning of stage Lam diverse and different purposes of the Board of Lam and patterns of members of the singers. The people working in cross gender of the singers activities are either understand the purposes of many different abilities. Moh Lam is a special place for people that do not share transgender identity in society. But transgender people know Moh lam give the social opportunities and also changing identity especially in rural Isan. Thus, Moh Lam can create the space culture of conflict in gender identity of many. Transgender identity generations are molded by local conditions and cultural tradition. Therefore Moh Lam culture is very important expression of transgender identity in the form of the offender and abused at the same time.

Keywords : transgender, identity, social culture space

บทนำ

บทความนี้เป็นการสำรวจและวิเคราะห์ถึงการเปิดเผยตัวตนของคนข้ามเพศที่ปรากฏในพื้นที่เวทีหมอลำ และคณะหมอลำ ที่ปรากฏในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ภาคอีสานของประเทศไทย ที่คนทั่วไปในสังคมไทยรู้จักกันดีในชื่อของ “หมอลำ” (Moh Lam) โดยพื้นที่ของหมอลำนี้ นับว่าเป็นพื้นที่ที่สำคัญของการรวมกลุ่มของคนข้ามเพศ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่ายทางสังคมของคนข้ามเพศ หรือแม้แต่เป็นสถานที่ของการสร้างวัฒนธรรมย่อยของคนข้ามเพศ

ในขณะเดียวกัน เรื่องราวที่เกิดขึ้นที่พื้นที่หมอลำนี้เป็นหัวใจและความชัดเจนของตัวตนของคนข้ามเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วคนข้ามเพศในเขตพื้นที่ภาคอีสานของไทย ซึ่งคนข้ามเพศที่เข้าไป

ใช้ชีวิตในพื้นที่หมอลำนี้แต่ละคนจะมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกันไป โดยคนข้ามเพศบางคนนั้นแสดงบทบาทของการเป็นนางเครื่อง นักร้อง ดลก ช่างทำผม ช่างแต่งหน้า หรือแม้แต่เป็นผู้คุมวงเสียเอง โดยผู้เขียนมีจุดประสงค์เพื่อจะสำรวจว่าคนข้ามเพศนั้นได้ให้ความหมายต่อตนเองอย่างไร และสร้างคุณค่าทางตัวตนต่อตนเองและผู้อื่นอย่างไร

การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือหลักที่สำคัญ คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ในการศึกษาที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสกับคณะหมอลำหลายคณะในภาคอีสาน โดยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยกลุ่มเป้าหมายของการศึกษามีคณะหมอลำทั้งที่เป็นคณะที่ตั้งขึ้นอย่างถาวรหรือคณะเฉพาะกิจที่จะมีการรวมตัวของสมาชิกก็

ต่อเมื่อมีลูกค้าติดต่อขอรับบริการ ความแตกต่างของค่าใช้จ่ายของการจ้างงานในแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับปริมาณการมีชื่อเสียงของคณะหมอลำ และรูปแบบของการแสดงที่ลูกค้าต้องการ สิ่งนี้ทำให้ผู้เขียนได้ความเหมือนของคณะหมอลำว่า แทบทุกคณะนั้นจะมีคนมากมายทั้งหญิง ชาย และที่พบเห็นได้ชัดเจนคือคนข้ามเพศ โดยที่คนข้ามเพศที่ประจำอยู่คณะหมอลำนั้นประกอบไปด้วยสมาชิกถาวรและสมาชิกชั่วคราวที่เรียกมาใช้งานในแต่ละงานตามความสามารถของคนข้ามเพศผู้นั้น ซึ่งในกรณีแบบนี้คนข้ามเพศจะได้รับค่าตัวตามกิจกรรมที่ได้ไปร่วม ซึ่งแตกต่างจากสมาชิกประจำวงที่จะมีเงินเดือนประจำ และมีเงินพิเศษจากการแสดงในแต่ละรอบ ซึ่งนั่นก็ขึ้นอยู่กับรายได้ที่ทางคณะได้รับมา บางครั้งอาจจะมีการแบ่งรายได้พิเศษ (ทิป) ให้แก่สมาชิกในสัดส่วนที่เท่ากัน ดังนั้นคนข้ามเพศที่ผู้เขียนพยายามจะวิเคราะห์จะเป็นเรื่องของทัศนคติและความคิดของคนข้ามเพศแต่ละคนในการมองดูตนเอง ว่าตัวตนแบบไหนที่ตนเองต้องการ และบทบาทใดที่ตนเองปรารถนา

ทั้งนี้ผู้เขียนต้องการทำความเข้าใจความหมายของ “ตัวตนคนข้ามเพศ” ในบริบทวัฒนธรรมอีสาน และหมอลำเป็นพื้นที่ที่เปิดเผยตัวตนของคนข้ามเพศที่ชัดเจน คนข้ามเพศหลายคนได้โอกาสในการสร้างตัวตนและเปิดเผยตัวตนจากการเข้าร่วมกิจกรรมคณะหมอลำ พื้นที่ของหมอลำเป็นพื้นที่ของการปะทะกันระหว่างตัวตนคนข้ามเพศในหลาย ๆ แบบ ซึ่งเกิดจากจินตนาการของคนข้ามเพศเอง ตัวตนของคนข้ามเพศในพื้นที่หมอลำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรม เงื่อนไขทางความสามารถพิเศษที่คนข้ามเพศแต่ละคนมี การใช้ชีวิตในพื้นที่หมอลำจึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่สำคัญต่อคนข้ามเพศในอีสานในปัจจุบันนี้มีคณะหมอลำตั้งขึ้นมากมาย ทั้งที่เป็นคณะใหญ่ตามลักษณะทำนองของการลำ ได้แก่ หมอลำเรือ ลำเรื่องต่อกลอนลำเตี้ย ลำเพลิน และทั้งที่เป็นคณะเล็ก ๆ และมีรูปแบบของการจัดเวทีแบบง่าย ๆ ได้แก่ หมอลำซึ่ง

(วิวัฒนาการของลำคู่ใช้หมอลำ 2-3 คนใช้เครื่องดนตรีสากลเข้าร่วมให้จังหวะเหมือนลำเพลิน มีหางเครื่องเหมือนดนตรีลูกทุ่ง กลอนลำสนุกสนาน มีจังหวะอันเร้าใจ) ดังนั้นคนข้ามเพศที่เข้ามาในพื้นที่หมอลำนี้นั้นจึงมีหลายเหตุผล ทั้งที่เข้ามาทำงาน มาร่วมกิจกรรมในบางครั้ง มาพบปะพูดคุย หรือแม้แต่การมาแสวงหาโอกาสของความรักหรือเหตุผลอื่น ๆ พื้นที่ของหมอลำเป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าตัวตนของคนข้ามเพศอีสานนั้นแท้จริงแล้วเป็นอย่างไร อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้คนข้ามเพศกลายเป็นวัตถุภายใต้ระบบทุนนิยม (Foucault, 1978) โดยพื้นที่หมอลำนี้ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่านายทุนหลายคนที่ลงทุนด้านธุรกิจหมอลำ โดยมีลูกค้าในประเทศไทยจำนวนมากไม่เฉพาะในเขตภาคอีสานเท่านั้น หมอลำหลายคณะมีโปรโมชันในการแสดงเช่น การลดราคาพิเศษ การเพิ่มรายการแสดงเพื่อเป็นการจูงใจให้มีการจ้างงานมากขึ้น ภาพทางวัฒนธรรมของหมอลำนี้ได้เข้ามาควบคุมการใช้ชีวิตของคนข้ามเพศอย่างไม่รู้ตัว นอกจากคนข้ามเพศที่เป็นสมาชิกของคณะหมอลำแล้ว ยังมีคนข้ามเพศอีกจำนวนไม่น้อยที่เป็นลูกค้าประจำและยังเป็นผลผลิตของการสร้างตัวตนของคนข้ามเพศผ่านพื้นที่หมอลำด้วย

งานเขียนชิ้นนี้ผู้เขียนต้องการสะท้อนให้เห็นว่าชีวิตของคนข้ามเพศอีสานนั้นได้ถูกควบคุมด้วยสิ่งใดบ้าง คนข้ามเพศได้มีชีวิตในแบบที่ตนเองต้องการหรือไม่ มีพื้นที่ทางสังคมใดที่ทำให้คนข้ามเพศสามารถเปิดเผยตัวตนได้อย่างเต็มที่

ชีวิตและสีสันบนเวที

โลกแห่งหมอลำเป็นโลกที่ต่างจากสังคมทั่วไปของคนข้ามเพศ โลกของหมอลำเป็นโลกที่ท้าทายวัฒนธรรม ระบบศีลธรรม และระบบอำนาจของรักต่างเพศ ทั้งยังเป็นพื้นที่ของการสะท้อนวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มคนข้ามเพศ การเข้ามาสู่พื้นที่หมอลำเป็นการสร้างจินตนาการทางชีวิตของ

คนข้ามเพศ มีความตื่นเต้น มีตัวตนที่ชัดเจน ซ้ำยังเป็นพื้นที่ของการแสดงออกซึ่งความรู้ ความสามารถที่มีอย่างท่วมท้นของคนข้ามเพศโดยไม่ต้องกังวลใจต่อคำติฉินนินทาใด ๆ (Sinnott, 1999) คนข้ามเพศหลายคนได้ใช้พื้นที่ของหมอลำในการสร้างเครือข่ายทางสังคม หลายคนได้พบรัก ได้มีคู่นอน หลายคนที่ได้เกิดการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเป็นการเลื่อนลำดับชั้นทางสังคมของตนเอง

คนข้ามเพศที่เข้าไปในพื้นที่ของหมอลำนั้นแตกต่างกันไปตามจุดประสงค์และความรู้ ความสามารถ คนข้ามเพศหลายคนได้รับโอกาสในการสร้างงานตามความถนัด บางคนได้เป็นทางเครื่อง บางคนเป็นนักร้อง เป็นครุฝึก เป็นนักดนตรี ช่างแต่งหน้า ช่างทำผม ช่างตัดเย็บ รวมถึงเป็นคนคุมวงเสียเอง ในการแสดงบางครั้งคนข้ามเพศได้ใช้เครือข่ายทางสังคมของตนเองในการดึงคนข้ามเพศคนอื่นเข้ามาร่วมทำงานในบางครั้งตามลักษณะของงานที่ต้องการ หลายครั้งที่มีการออกแสดงคนข้ามเพศจะได้พบเพื่อนใหม่จากกลุ่มของลูกค้า หรือจากนักแสดงในต่างคณะ ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพูดคุย การถามไถ่ชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คนข้ามเพศที่เป็นลูกค้าบางคนได้ใช้โอกาสของการแสดงหมอลำในการหาคู่นอน และการแสวงหาความสุขทางเพศ นอกจากนี้สิ่งที่ผู้เขียนได้พบมาตลอดเมื่อมีการจัดแสดงหมอลำตามงานต่าง ๆ คือคนข้ามเพศที่ไม่สามารถเปิดเผยตัวตนของตนเองได้ในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อเข้าไปในพื้นที่ของงานแสดงหมอลำ โดยเฉพาะการแสดงในภาคกลางคืน คนข้ามเพศสามารถอ้างอิงความเป็นหญิงได้เต็มที่ หลายคนที่ตั้งหญิงในการเข้าไปร่วมงาน ดังเช่นความเห็นของคนข้ามเพศผู้นี้

...เมื่อมีงานการแสดงจะชอบมาค่ะ ได้แต่งหญิงมางาน ใจจริงก็ไม่ได้อยากมาดูการแสดงเท่าไรนัก แต่ว่าเพื่อนสาวเป็นช่างแต่งหน้าของคณะนี้ เขาบอกว่างานนี้จะมีหนุ่ม ๆ มาเยอะ จึงมาดัดรอเผื่อว่าจะโชคดีได้แฟนกับเขาบ้างเท่านั้นเองค่ะ...

(แอน คนข้ามเพศ วัย 23 ปี)

...ผู้ชายที่มาดูหมอลำส่วนมาก พอตึก ๆ น้อยก็จะมีมาและไปมั่วที่หน้าเวที เราก็จะใช้โอกาสนี้ไปทำความรู้จักใกล้ ๆ และเมื่อโชคดีก็จะได้ผู้ชายคนนั้นในคืนนี้ หากไม่มีการแสดงหมอลำ โอกาสที่เราจะได้รู้จักใครก็น้อยลงไป หรือแทบจะไม่มีโอกาสเลย...

(หญิง คนข้ามเพศ วัย 33 ปี)

ในช่วงของเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ และงานบุญตามประเพณีอีสาน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานบุญผะเหวด งานกาชาด หรือแม้แต่การจัดเวทีเฉพาะกิจของหมอลำบางคณะ ตามเทศกาลแบบนี้คนข้ามเพศจำนวนมากจะไปรวมตัวกัน โดยจะมีเครือข่ายในการโทรศัพท์ไปบอกกันและกันให้มาเที่ยวงาน คนข้ามเพศมีโอกาสนี้จะได้พบเพื่อนใหม่ หรือคู่ขาใหม่ เท่ากับว่าการมาเที่ยวงานของคนข้ามเพศนั้นเป็นการสร้างโอกาสให้กับตนเอง เป็นช่วงที่สามารถเปิดเผยตัวเองได้อย่างอิสระ คนข้ามเพศสามารถแสดงท่าทาง ลีลา ส่งสายตาให้กับกลุ่มเป้าหมายของตน คนข้ามเพศแต่ละคนจะมีกลยุทธ์ในการทำความรู้จักกับการหาคู่ในรูปแบบวิธีการที่ต่างกัน บางคนหาคู่ท่ามกลางความมืดของราตรีกาล บางคนใช้วิธีของการเลียยเหล้าให้กับชายที่มาเที่ยวงาน บางคนฉวยโอกาสในขณะที่ผู้ชายเมาและครองสติตนเองไม่ได้ แต่ทั้งนี้จะไม่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ตามมาจากนั้น คือ กิจกรรมทางเพศ ซึ่งสถานที่ของการมีกิจกรรมทางเพศนั้น บ่อยครั้งจะเป็นเถียงนาที่ไม่ไกลจากเวทีหมอลำมากนัก บางครั้งอาจจะเป็นบังกะไลในย่านแถวเวทีการแสดง หรือไม่ก็เป็นป่าชายทุ่งนา โดยคนข้ามเพศที่มีพฤติกรรมของการหาคู่แบบนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มของผู้ที่มาร่วมงานมากกว่าจะเป็นกลุ่มของนักแสดงที่มาถึงคณะหมอลำ

การแสดงออกซึ่งท่าทางและการสร้างบุคลิกภาพของคนข้ามเพศเป็นสิ่งที่น่าสนใจ โดยเฉพาะคนข้ามเพศที่มีท่าทีเพื่อให้ตนเองน่าสนใจ

ในสายตาผู้อื่น คนข้ามเพศที่หน้าตาดีจะอยู่ในพื้นที่ที่เปิดเผยและไม่ต้องฉวยโอกาสที่จะมีความสัมพันธ์ทางเพศในขณะที่ผู้ชายเมาเหล้า และไม่ชอบจะอยู่ในมุมมืดเพราะกลัวอันตรายจากการถูกลวนลาม คนข้ามเพศที่หน้าตาดีหลายคนที่เป็นนักแสดงในคณะหมอลำ ทั้งที่เป็นนางเอกหมอลำ เป็นนางรำ เป็นนักร้อง หรือเป็นหางเครื่อง คนข้ามเพศที่หน้าตาดีเมื่อแต่งเป็นหญิงแล้วจะเป็นความยากที่จะแยกแยะว่าเป็นคนข้ามเพศหรือว่าหญิงแท้ โดยการแสดงออกของคนข้ามเพศบนพื้นที่หมอลำนี้ไม่มีความตายตัว คนข้ามเพศแต่ละคนจะมีการเรียนรู้ว่าสิ่งไหน อย่างไรที่มีความเหมาะสมกับตัวเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การก้าวเข้ามาในพื้นที่หมอลำของคนข้ามเพศนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย คนข้ามเพศจำเป็นต้องมีเครือข่ายทางสังคมในการดึงเพื่อน หรือดึงดูตนเองเพื่อเข้ามาร่วมงาน หากคนข้ามเพศคนใดมีความสามารถที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นการร้องเพลง การออกแบบท่าเต้น การแต่งหน้า และการทำผม มักจะได้รับเชิญให้เข้ามาร่วมทำงานในคณะหมอลำ และหากคนข้ามเพศคนใดที่มีความสามารถโดดเด่นเป็นพิเศษก็จะได้รับคำตัวที่สูงกว่าคนอื่น ๆ บางครั้งจะมีการซื้อตัวจากคณะอื่น ๆ

ในรูปแบบของการแสดงก็เช่นกัน คนข้ามเพศจะได้รับบทบาทที่แตกต่างกัน หากเป็นคนข้ามเพศที่มีหน้าตาสะสวยและรูปร่างดีมักจะได้รับบทบาทนางเอกผู้นำสงสาร หากเป็นคนข้ามเพศที่พูดเก่ง มีฝีปากที่เก่งกล้าก็มักจะได้รับบทบาทนางรำ แต่หากเป็นคนข้ามเพศที่มีรูปร่างที่แปลกประหลาด จะได้รับบทบาทการแสดงที่โลดโผนและสุดโต่ง เช่นบทบาทในช่วงของการแสดงตลก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่านางเอกนั้นจะได้รับคำตัวมากที่สุด เพราะในบางคณะจะมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน คณะหมอลำบางคณะมีชื่อเสียงด้านการแสดงตลก ด้วยเหตุนี้อาจทำให้คนข้ามเพศที่เป็นตลกจะได้รับคำตัวมากกว่าคนอื่น และหากเป็นตัวสีสันของคณะก็ยิ่งจะได้รับคำตัวมาก และได้รับการดูแลเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปแสดงด้วยการนั่งรถตู้วี ไอ

พี แทนที่จะได้นั่งรถบัสดโดยสารเหมือนคนในคณะคนอื่น ๆ ในบางครั้งคนข้ามเพศที่มีชื่อเสียงจากคณะหมอลำจะถูกนายหน้าทาบทามในการเข้าสู่เวทีของการประกวดนางงามสาวประเภทสอง หรือชวนให้เข้าไปเป็นนักแสดงที่เวทีอัลคาซาร์ หรือทิฟฟานีโชว์ต่อไป

ตัวตนที่หลากหลายบนพื้นที่หมอลำ

คณะหมอลำเป็นเสมือนสถานที่ของการรวมตัวของกลุ่มคนข้ามเพศในภาคอีสาน ถึงแม้ว่าคนข้ามเพศบางคนจะเข้ามาสู่พื้นที่ของคณะหมอลำในจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันคือความสามารถแสดงออกซึ่งตัวตนของคนข้ามเพศได้อย่างอิสระ สามารถปลดปล่อยความเป็นตัวตนได้อย่างเต็มที่ ในเวลาเดียวกันคณะหมอลำยังเป็นพื้นที่ของความหลากหลายของคนข้ามเพศและความหลากหลายทางความสามารถ คนข้ามเพศแต่ละคนที่จะมีวิธีการของการแสดงตัวตนผ่านความสามารถพิเศษนี้ในระดับที่ไม่เท่ากัน

พฤติกรรมที่แสดงออกผ่านตัวตนของคนข้ามเพศมีความชัดเจนอย่างมากในพื้นที่หมอลำ ตัวตนของคนข้ามเพศแต่ละคนที่แสดงออกมาไม่เหมือนกัน ทั้งการแต่งกาย การแต่งหน้า การพูด การใช้กิริยา ความเป็นตัวตนแบบนี้จะถูกเปิดเผยออกมาซึ่งทำให้คนข้ามเพศแต่ละคนนั้นมีความมั่นใจไม่เท่ากัน บางคนมีความสวยงามทางเรือนร่างจะมีความมั่นใจมากกว่า ทั้งการใช้ชีวิตในคณะหมอลำ การได้รับบทบาทสำคัญในการแสดง ด้วยเหตุนี้การแสดงพฤติกรรมของคนข้ามเพศจึงมาพร้อมกับความมั่นใจ ทั้งนี้เป็นเพราะการเปิดเผยตัวตนของคนข้ามเพศนี้ทำให้เกิดการตัดสินใจในการใช้ชีวิตไม่น้อย คนข้ามเพศที่ไม่เคยได้รับบทบาทที่สำคัญในคณะหมอลำจะมีการลาออก และไปหางานใหม่ทำ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจมีการย้ายคณะไปอยู่ที่ที่สามารถมีบทบาททางสังคมได้มากกว่าเดิม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าตัดขาดจากคณะเดิม แต่ทั้งนี้

ยังสามารถกลับมาช่วยงานคณะเดิมได้บ้างตามโอกาส แต่ในกรณีที่คนข้ามเพศที่มีรูปร่างหน้าตาดี และเป็นดาวเด่นของคณะ ทำให้เป็นที่หมายปองสำหรับบุคคลบางคนที่ชอบมีความสัมพันธ์กับคนข้ามเพศ หรือแม้แต่ชาวต่างชาติ ซึ่งผู้เขียนสังเกตได้ว่าคนข้ามเพศที่มีรูปร่างหน้าตาดี หรือมีลักษณะที่เหมือนเพศหญิงจะมีคู่เป็นชาวต่างชาติที่นิยมคนข้ามเพศ ซึ่งบางคนนั้นมีชาวต่างชาติให้การเลี้ยงดูอย่างดี ในบางครั้งคนข้ามเพศก็ไม่ได้เป็นผู้เสียโอกาสทางเศรษฐกิจเสมอไป ด้วยเหตุนี้คนข้ามเพศบางคนจึงยอมมีความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติเพื่อแลกเปลี่ยนโอกาสทางเศรษฐกิจ อันเป็นสาเหตุสำคัญที่บอกว่าคนข้ามเพศบางคนอ้างอิงความเป็นเพศหญิงเพื่อมีร่างกายไว้แลกเปลี่ยน ร่างกายของคนข้ามเพศจึงเปรียบเหมือนสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ ซึ่งในกรณีคนข้ามเพศก็อาจมีการเลือกงานใหม่ นั่นคือการหันเหตัวเองเข้าไปสู่การทำงานภาคบริการในเมืองใหญ่

คนข้ามเพศที่พบในพื้นที่หมอลำนั้นมีความพยายามอย่างมากในการอ้างอิงความเป็นหญิง ทั้งนี้คงเพราะพื้นที่ของคณะหมอลำไม่จำเป็นต้องปิดบังตัวตนเหมือนพื้นที่อื่น ดังนั้นคนข้ามเพศจึงสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ แม้แต่การดูแลรูปร่าง การรับประทานฮอร์โมน หรือแม้แต่การทำศัลยกรรมใบหน้าเพื่อให้ดูเหมือนหญิงมากขึ้น ทั้งนี้ไม่ใช่แค่เพียงเพื่อเป็นความงามเพื่อใช้ในเวทีการแสดงหมอลำเท่านั้น คนข้ามเพศบางคนมีความใฝ่ฝันที่จะพยายามไต่เต้าขึ้นไปสู่พื้นที่อื่นที่ให้โอกาสในชีวิตได้มากกว่าเวทีหมอลำ ได้แก่ โอกาสการเข้าสู่เวทีประกวดความงาม โอกาสในการเข้าไปเป็นนางโชว์ จากเหตุผลที่ได้ทราบจากคนข้ามเพศนั้น ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่า ร่างกายของคนข้ามเพศนอกจากจะสร้างมาเพื่อความพึงพอใจส่วนบุคคลแล้ว ร่างกายของคนข้ามเพศยังมีไว้เพื่อเป็นสินค้า เป็นวัตถุที่มีการโอ้อวด มีไว้ปกปิด อำพรางความรู้สึกภาคภูมิใจและการใช้ประโยชน์จากเรือนร่างของคนข้ามเพศแต่ละคนไม่เท่ากัน (Jackson,

2000) อีกทั้งจุดประสงค์ของการเปิดเผยตัวตนของคนข้ามเพศแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้จึงสะท้อนกลับมาได้ว่าความเข้าใจถึงอัตลักษณ์และตัวตนของคนข้ามเพศแต่ละคนจึงแตกต่างกันอย่างชัดเจน

ผลประโยชน์และการใช้พื้นที่จากเรือนร่างของคนข้ามเพศ

ในความเข้าใจถึงความหมายทางตัวตนและอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศ ผู้วิจัยเชื่อว่าแนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมของเลอแฟร์ยังคงสามารถนำมาใช้ในการอธิบายการแสดงออกและความเข้าใจตัวตนของคนข้ามเพศได้บางส่วน ทั้งนี้เพราะเลอแฟร์เชื่อว่าพื้นที่ทางธรรมชาติ (Lefebvre, 1991) อย่างเช่นร่างกายของมนุษย์นั้นแตกต่างจากพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ความเชื่อของเลอแฟร์บอกไว้ว่าความหมายของพื้นที่ตามธรรมชาติ เรือนร่างของมนุษย์มีความแตกต่างกันไปตามการสร้าง ความหมายซึ่งก็ขึ้นอยู่กับว่าจะสร้างความหมายบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แบบใด ได้แก่ ความเป็นหญิงชาย พ่อ แม่ พี่ น้อง เจ้านาย ลูกน้อง ซึ่งขึ้นกับว่า ณ ที่แห่งนั้น จะใช้ความหมายใด

เลอแฟร์ให้ความหมายไว้ว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้นแท้จริงแล้วเป็นพื้นที่แห่งจินตนาการ (Lefebvre, 1991) และมักจะมีการปิดบังบางสิ่งไว้ และพื้นที่แห่งจินตนาการในรูปแบบของเลอแฟร์นั้นเป็นพื้นที่ของระบบทุนนิยมและมีวิธีคิดแบบเหตุผลที่แสวงหาความสมบูรณ์แบบเพียงด้านเดียว ด้วยเหตุนี้พื้นที่แบบนี้จึงถูกควบคุมและจัดระเบียบโดยผู้ที่มีอำนาจในสังคม รวมทั้งผู้มีอำนาจนี้มักจะแสดงศักยภาพของตนผ่านทางพื้นที่และพยายามควบคุมทุกสิ่งบนพื้นที่นี้ให้ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของตนเอง ด้วยเหตุนี้พฤติกรรมและความเชื่อที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมก็就会被เบียดขับให้ออกไปจากพื้นที่ เนื่องจากไม่ยอมจำนนกับกฎระเบียบและไม่ยอมถูกจองจำภายใต้ความหมายของพื้นที่

นั่นเอง ผู้เขียนเชื่อว่าการแสดงออกทางเพศและการแสดงพฤติกรรมของคนข้ามเพศในพื้นที่ทางจินตนาการตามความเชื่อของเลอแพบร์ จึงไม่ใช่การแสดงออกตามธรรมชาติ ไม่ใช่ความอิสระเสรี แต่กลับกลายเป็นการควบคุมและถูกกำหนดมาจากบางสิ่งบางอย่าง รวมไปถึงการที่คนข้ามเพศกระทำต่อร่างกายตนเอง ได้แก่ การแต่งหน้า การแต่งกาย การสวมใส่เสื้อผ้าของสตรี นั้นเป็นการสร้างความหมายต่อเรือนร่างตัวเอง ได้แก่ ความสวย ความน่ารัก ความเซ็กซี่ โดยมีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มารองรับความหมาย เช่น คนข้ามเพศแต่งหญิงเมื่ออยู่บนเวทีการแสดงหมอลำ แต่งชุดว่ายน้ำเมื่ออยู่บนเวทีประกวดความงาม และแต่งเป็นชายเมื่อต้องอยู่ที่สถานที่ทำงานหรือสถานที่ราชการ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องพื้นที่ของเลอแพบร์ก็ไม่สามารถนำมาอธิบายตัวตนและอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศได้ชัดเจน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) เพราะความงามและมาตรฐานความเชื่อด้านเรือนร่างและตัวตนของคนข้ามเพศแต่ละคนไม่เท่ากัน อีกทั้งคนข้ามเพศแต่ละคนก็มีการนิยามตนเองไม่เหมือนกัน พื้นที่หมอลำจึงไม่ใช่ตัวตนคนข้ามเพศเพียงด้านเดียว คนข้ามเพศในพื้นที่หมอลำไม่ได้มีเรือนร่างรองรับระบบทุนนิยมทั้งหมด ไม่ได้ใช้ร่างกายเป็นสินค้าหรือประมาณค่าตัวทั้งหมด นอกจากเรือนร่างยังมีความสามารถของคนข้ามเพศบนพื้นที่หมอลำที่เป็นตัวกำหนดราคาของคนข้ามเพศ ทำให้เกิดความลำบากที่พยายามแยกแยะว่าแท้จริงแล้วคนข้ามเพศนั้นมีความหมายต่อตัวตน และอัตลักษณ์ของตนอย่างไร เพราะสิ่งนี้เป็นสิ่งที่เลื่อนไหลไม่มีความมั่นคงและตายตัว

ตัวตนที่ได้จากพื้นที่หมอลำ

เวทีหมอลำนั้นไม่ใช่เพียงแค่พื้นที่ของการแสวงหาความสุขทางเพศ ไม่ใช่พื้นที่ของการรองรับการเปิดเผยตัวตนเท่านั้น นอกจากนี้พื้นที่หมอลำไม่ได้เป็นเพียงแค่พื้นที่ของระบบทุนนิยม แต่พื้นที่

ของหมอลำนั้นกลับเป็นพื้นที่ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนข้ามเพศและบุคคลอื่น ๆ โดยความสัมพันธ์นั้นแตกต่างกันออกไปตามลักษณะและตัวตนของคนข้ามเพศในหลายแบบที่มีความหลากหลายต่างกันตามพื้นเพการกำเนิด ประสบการณ์ชีวิต ความรู้ ความสามารถ ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงคนข้ามเพศบนพื้นที่หมอลำต้องมองจากมิติที่หลากหลาย และไม่ตายตัว

ในงานชิ้นนี้ผู้เขียนได้มุ่งประเด็นไปที่คณะหมอลำโดยใช้คำว่าพื้นที่หมอลำเพื่อให้เกิดความครอบคลุมทั่วทุกบทบาทของคนข้ามเพศในคณะหมอลำ ที่ผู้เขียนเลือกพื้นที่นี้เป็นเพราะคณะหมอลำนั้นเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน และตามประวัติศาสตร์และประสบการณ์ของผู้เขียนทราบว่าคนข้ามเพศเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทรัพยากรบุคคลที่คณะหมอลำแต่ละคณะจะขาดไปไม่ได้ รวมไปถึงพื้นที่แห่งนี้ก็เป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้ผู้เขียนได้เห็นถึงตัวตนที่ชัดเจนของคนข้ามเพศ คนข้ามเพศค่อนข้างที่จะมีอิสระ เสรีในการแสดงตัวตนได้มากกว่าพื้นที่อื่นในสังคม ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงการสร้างตัวตนของคนข้ามเพศบนพื้นที่หมอลำนั้น จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจถึงความหมายของการเข้าไปสู่พื้นที่หมอลำของคนข้ามเพศในแต่ละคนซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป คนข้ามเพศที่เข้าไปสู่พื้นที่หมอลำไม่ได้มีจุดประสงค์ไปเพื่อต้องการสร้างอาชีพ และรายได้เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งสำคัญคือการไปแสดงออกซึ่งตัวตนของตนเอง ซึ่งเป็นข้อค้นพบสำคัญที่ผู้เขียนพยายามสะท้อนให้เห็นถึงตัวตนของคนข้ามเพศที่มีต่อพื้นที่ นั่นคือ ความแตกต่างของระดับความงาม และความสามารถได้แสดงถึงความแตกต่างของคนข้ามเพศแต่ละคน ด้วยเหตุนี้คนข้ามเพศจึงไม่สามารถที่จะสร้างโอกาสทางชีวิตได้เท่าเทียมกัน และพื้นที่ของหมอลำในแต่ละคณะก็มีความหมายทางสังคมและวัตถุประสงค์อันโดดเด่นต่างกัน ซึ่งคนข้ามเพศมีจุดประสงค์เช่นไรในขณะนั้นก็อาจจะเลือกใช้พื้นที่ของคณะหมอลำที่ตัว

เองมีโอกาสนั้นได้ใช้พื้นที่ของคณะหมอลำในมิติของเศรษฐกิจ เช่น การสร้างรายได้จากการแสดง ในขณะที่บางคนใช้พื้นที่หมอลำในการเลื่อนลำดับชั้นทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นโอกาสในการเข้าสู่เวทีการประกวดความงามของสาวประเภทสอง หรือการเข้าสู่วงการบันเทิง ไม่เว้นแม้แต่จุดประสงค์ของคนข้ามเพศบางคนที่ใช้พื้นที่หมอลำในการแสวงหาคู่รัก หรือแม้แต่การขายบริการทางเพศ

แต่ทั้งนี้คนข้ามเพศคนหนึ่งเพียงคนเดียวอาจจะใช้พื้นที่หมอลำหลายคณะในจุดประสงค์ที่ต่างกัน โดยคนข้ามเพศคนหนึ่งอาจจะใช้พื้นที่หมอลำบางคณะเพื่อจุดประสงค์ด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ในเวลาเดียวกันคนข้ามเพศคนนี้อาจจะใช้พื้นที่หมอลำคณะอื่นเพื่อจุดประสงค์ด้านโอกาสในการมีความสัมพันธ์ทางเพศ หรือการแสวงหาคู่นอน ดังนั้นคนข้ามเพศไม่จำเป็นที่จะต้องใช้พื้นที่หมอลำคณะเดิมที่จำเจตลอดเวลาเสมอไป

แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่หมอลำก็ไม่ได้มีระเบียบกำหนดไว้ว่าผู้ที่มาเข้ามาจะต้องเป็นคน

ข้ามเพศเสมอไป พื้นที่หมอลำเป็นความหมายที่คนทั่วไปในสังคมหยิบยื่นให้กับคนข้ามเพศ และพื้นที่หมอลำเองได้เปิดโอกาสให้คนข้ามเพศได้แสดงออกซึ่งตัวตนได้มากกว่าพื้นที่อื่น และสามารถพบเห็นได้ทั่วไป และด้วยเหตุผลที่พื้นที่แต่ละส่วนมีความแตกต่างกัน ดังนั้นคนข้ามเพศจำนวนไม่น้อยได้ใช้ยุทธศาสตร์ของพื้นที่หมอลำในการก้าวผ่านไปยังพื้นที่ในแบบที่ตนต้องการ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ของการทำงานที่สูงขึ้น การเข้าสู่วงการการประกวดความงาม หรือแม้แต่การเข้าสู่ระบบของการขายบริการทางเพศ แต่ถึงอย่างไรก็ตามการที่คนข้ามเพศจะเข้าไปสู่พื้นที่อื่นได้นั้น จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตนเองเนื่องจากพื้นที่มักมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวไม่ใช่แค่เพียงพื้นที่หมอลำเท่านั้น แต่ยังมีพื้นที่อื่น ๆ ที่พบได้ในสังคม อีกทั้งการเข้าไปสู่พื้นที่เหล่านั้นคนข้ามเพศทุกคนก็ใช้ว่าจะประสบความสำเร็จเสมอไป ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับข้อจำกัดและศักยภาพของคนข้ามเพศที่มีความแตกต่างกันออกไป

เอกสารอ้างอิง

- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality*. French: French publication.
- Jackson, P.A. & Sullivan, G. (2000). Eds. *Lady Boys, Tom boys, Rent Boys Male and female Homosexualities in Contemporary Thailand*. Bangkok: Silkworm Books.
- Lefebvre, Henri. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Sinnott, M. J. (1999). *Transgender Identity and Same-Sex Relationships in Thailand: Tom-Dee*. USA: The university of Wisconsin-Madison.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, กางเกงในและ ฯลฯ : ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ*. กรุงเทพฯ: มติชน.